

Väitös Ollin kielestä

JORMA VUORINIEMI *Ollin kieli nykysuomen kvavastimena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vammala 1973. 364 s.

Vuoriniemi kartoittaa tutkimuksessaan kielellisiä rajamaita, joita ei ole Suomessa juuri ollenkaan tutkittu. Ensiksikin se pyykkittää lause- ja sanasemantiikan rajaa ja vuorovaikutusta ja pääseekin sellaisiin periaatteellisiin tuloksiin ja ratkaisuihin, joita on nyttemmin muuallakin alettu noudattaa. Näin se on tämän alan nykytutkimuksen kärjessä, ja tätä ajatellen on sääli, että se on suomeksi kirjoitettu (Ollin kannalta taas olisi ollut häpeä kirjoittaa sitä muuksi [ja kuka haluaisi kääntää esimerkit?]). Toiseksi on rohkean yllättävää, että teos pystyy todistamaan pakinoitsija Ollin, tavallaan siis kansan naurattajan, lingvistiksi ja kielifilosofiksi. (Eri kysymys on, missä määrin Ollin kielifilosofinen toiminta oli hänelle tietoista.) Väitöskirja jää näin myös tyylisanalyysin kenttään, ja se suorittaakin ansiokkaasti Ollin osakielten efektien lingvistisen taustan paljastamista ja eksplisointia. Tästä seuraa kolmanneksi, että Ollin tyyppillinen pinta-

asujen manipulointi johtaa Vuoriniemen homofonian ja polysemian pariin, ja hän osoittaa selvästi, että suomenkin kaltainen kieli sallii sanaleikkejä enemmän kuin yleensä luullaan. Tulos on mielestäni kielitypologisestikin merkittävä.

Koko teos perustuu niiden keinojen paljastamiseen, joilla kielen pinta-asua voidaan pelkistää tulkitsijan harhaanjohdantiseksi, ja siksi on paikallaan ottaa muutama malliesimerkki siitä, miten jo normaalikin luonnollinen kieli supistaa ja tiivistää semanttisia hierarkioita lineaariksi pintamuodoksi (tätä ei ole teoksessa näin pelkistetty, se on implisiitisti ja sallillisesti mukana).

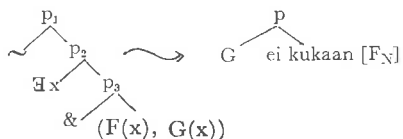
Lause *Jussi on pitkä* ei suinkaan merkitse, että Jussi on pitkä, vaan että hän on pitempi kuin joku normi (vrt. jätti vs. kääpiö). Eli Jussiin liittyvä pituusmitan funktio on pitempi kuin tämän dimension normaali keskiarvo tietyissä yhteisössä:

$$f_{\mathbb{P}}^M(x_1) > N_{\mathbb{P}, Y}$$

mikä taas pintakielessä esiintyy muodossa x_1 positiivi p. Ja positiivikaan ei saa mitään muotoa adjektiivissa *pitkä*. Eli puiden avulla:

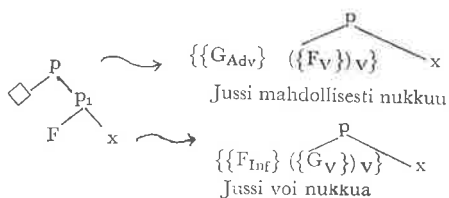

Tai esim. *Ei kukaan herrasmies käyttäydy sikamaisesti* (että joisi vain janoonsa) on semanttisesti $\sim (\exists x) (F(x) \& G(x))$, mutta pinnalla vain G (ei kukaan $[F_N]$). Puina jälleen:

Näin lauseoperaattorit normaalistikin jäävät pinnasta pois. Modaaliooperaattorit näyttelevät huomattavaa osaa teoksessa, ja ne voivat esiintyä pinnalla joko adver-

beina tai verbeinä (On mahdollista että Jussi nukkuu):

Näistä suppeista pintamuodoista pitää päästä takaisin tuohon semanttiseen hierarkiaan. Se tapahtuu intonaation, morfologian ja sanajärjestyksen avulla. Olli kuitenkin pelkistää ohi tämän »luonnollisen» suppeuden vääristelemällä morfologiaa (esim. zeugmalla) ja muuttamalla sanajärjystä. Intonaatio ja painohan jäävät jo muutenkin pois painetusta tekstistä. Näin operaattorien ja konnektorien vaikutusala hämärtyy, varsinkin kun edeltävä teksti usein luo »väärän kontekstin». Tämän jälkeen homofonia voi liittää lauseita täysin vastoin odotusta.

Olli siis pilkkaa joko semanttisten struktuurien monimutkaisuutta tai pinnan yksinkertaisuutta — $F(x)$. Väitöskirjan vahvana puolena on kuitenkin tällaisten pintastruktuurien tärkeys, sillä niistä lähtee juuri kuulijan kielioppi, jonka tutkimusta vuosikymmenen laiminlyönnin jälkeen tämä teos edistää.

Kun Vuoriniemi nyt osoittaa, että Olli hauskuttaa juuri siirtymällä metatasolta objektikielen ja päinvastoin, niin hän samalla esittää koko kirjan läpi (sitä näin sanomatta), että Olli käy itsensä kanssa vanhaa kreikkalaista analogistien ja anomalistien väittelyä. Tutkitsemalla suomea kirjaimellisesti (esim. *suorasukainen harja*) hän osoittaa, miten anomalistit voittavat. Mutta toisaalta taas analogian avulla »huonomuotoisetkin» lauseet voidaan ainakin osittain tulkita (*denaturoitu joulupukki*). Kielessä on sekä tiukka systeemi että osa joka vuotaa (eli sääntöjen rikkominen sallitaan, kaiken luovan taiteen perusehto).

Yllä olevat puut osoittavat nyt sekä lause- että sanasemantiikan tärkeyden ja

sen, että lausesemantiikka on hierarkkisesti tärkeämpää. Vuoriniemi osoittaa kummankin osan paikan kielessä vakuutavasti. Ollin yksi hauskuskeino onkin päästä yleiskielen pintamuotoon lausesemantiikan kautta, silloin kun yleiskieli tulee siihen sanakirjasta (varatut sanasat). Juuri tällä alalla Vuoriniemi välttää kaikki generatiivin semantiikan mieltävaltauudet; vaikutteita on, mutta niitä on käytetty itsenäisesti ja paremmin.

Vuoriniemi päätyy empiiristä tietä operaattorien yhdenmukaiseen käyttäytymiseen: heterogeeniset pinta-ainekset paloittelevat lauseita yhdenmukaisella tavalla. Havainnollistin yllä tätä tulosta puudiagrammeilla, jotka ovat lähinnä peräisin Renate Bartschin »Adverbialsemantikista» (1972), mutta siinä muodossa, jonka ne saivat hänen ja Theo Vennemannin teoksessa »Semantic structures» (1972). Nämä tekijät käyttävät enemmän loogiikan tietä. Yhdistettynä nämä kaksi linjaa tukevat toinen toistaan: sama tulos (aivan) eri teitä. Juuri tässä on Vuoriniemikin hyväksyttävä tutkimuksen kärkeen.

Vuoriniemi valaisee kielen tulkintaansa myös piilokuvaparalleleihin, ja lectio praecursoriassaan hän liitti mukaan havaintopsykologian käyttämät yhteensopimattomat rinnakkaisasettelukuviot. Annan tälle ikoniselle aspektille suurta arvoa, sillä se tavallaan ankkuroi teoksen laajemminkin yleiseen semiotiikkaan.

Periaatteellisia heikkouksia ei Vuoriniemen työstä juuri löydy. Epätarkkuuksia ilmenee huomattavasti vähemmän kuin alan kirjallisuudessa yleensä. Se »että Ollin naurupeilikielioppi sisältää piirteitä, jotka eivät kuulu mihinkään luonnolliseen kieleen eivätkä liioin universaaliin kielioppiin» (s. 346), on hämäräköhää, sillä pohjana on juuri edellä esitellyt universaalit piirteet, joita on missä hyvänsä kielessä rikottava suurin piirtein samojen mekanismien avulla. Teoksessa on sellainen pyrkimys, että poikkeava kielioppi määrittää heti oman itsenäisyytensä, sillä »kieli järjestelmänä on suljettu systeemi» (s. 69). Mutta tähän ei

pitkälle riitä, sillä luovuus rikkoo sääntöjä. Tämä juuri on väitöskirjan aihe. Jos rikkomus määritellään omaksi kieliopiksi, niin eihän mitään sääntöjä olekaan rikottu. Kysymykseen liittyy Chomskyn kaksi luovuutta (s. 34, 68, 93, 153), sääntöjä noudattava ja niitä rikkova. Chomskyn dikotomian mielivaltaisuus sortuu tieteen metaforaan, jonka täytyy olla hänelle pseudogrammaattista. Juuri kieliopin vuotava osa on muutosten ehto, ja tästä tiedetään enemmän kuin Vuoriniemi antaa olettaa. On myös varomatonta sanoa, että »taajuushan ei ole lingvistinen ilmaisukeino» (s. 52, 159). Taajuustekijät ovat tietyissä konteksteissa odotuksenmukaisia, ja niillä voidaan pettää odotuksia aivan niin kuin muillakin kielen elementeillä. Vuoriniemi myöntää kyllä luonnollisen kielen kategorioiden suhteellisuuden (s. 145), mutta yrittää silti noudattaa tiukahkoa kompetenssi — puhunta -distinktiota, niin kuin tapana on ollut jo kauan. Mielestäni hänen työnsä osoittaa kuitenkin selvästi, että puhunta juuri on kompetenssia.

Lähdeviitteidensä rehellisyydessä Vuoriniemi palauttaa tieteen sille puhtaalle linjalle, jota vain joku Peirce tai Piaget on rohjennut vaatia ja joka on jo nyky-polvelta unohtunut.

Luonnehdintani koskee vain pientä osaa väitöskirjasta, kuitenkin niin, että kaikkiin yleisiin epätarkkuuksiin on viitattu, ja nehan ovat tutkijoiden yhteisomaisuutta. Teos on harvinaisen puhdas tieteellinen saavutus.

Raimo Anttila